

DOI: 10.33310/2518-7813-2019-66-3-25-30

УДК 378.4(477.74):911:550

Ярослав БІЛАНЧИН

*кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна
e-mail: grunt.ggf@onu.edu.ua*

Марія АДОБОВСЬКА

*старший викладач кафедри географії України,
ґрунтознавства і земельного кадастру Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна
e-mail: grunt.ggf@onu.edu.ua*

Наталія ПОПЕЛЬНИЦЬКА

*кандидат географічних наук,
провідний фахівець кафедри географії України,
ґрунтознавства і земельного кадастру Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна
e-mail: grunt.ggf@onu.edu.ua*

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ І ВИЩІЙ ШКОЛІ

В статті висвітлено основні завдання і проблеми нинішнього реформування системи вищої освіти держави та процесу освітньо-практичної підготовки студентів-географів, зокрема в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Проаналізовано систему заходів з формування готовності студентів-географів до майбутньої професійно-практичної діяльності у загальноосвітній і вищій школі. Наголошується на особливій значимості в умовах сьогодення освітньо-практичної самостійності і самоактивності студентів та їхньої самостійної роботи (самоосвіти) в поглибленні результатів навчання та формуванні й удосконаленні професійно-практичних компетентностей і умінь.

Ключові слова: реформування системи вищої освіти України, освітньо-практична підготовка студентів-географів, формування готовності студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Вища школа – традиційна «кузня» фахівців до майбутньої професійної діяльності у загальноосвітній і вищій школі, включно і керівниками загальноосвітніх навчальних закладів. Це резонно впливає із основного завдання сучасної вищої школи - здійснювати підготовку висококваліфікованих конкурентноспроможних фахівців для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Згідно Закону України «Про вищу освіту» 2014 року [2] навчання студентів на другому (магістерському) рівні вищої освіти передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь і навичок за обраною спеціальністю чи спеціалізацією, загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні

вищої освіти (рівні *аспірантури*) передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією педагогічної та наукової діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають науково-практичну новизну.

Таким чином, система сучасної вищої освіти – це сутнісно інтеграція освітньої, наукової і виробничої діяльності з елементами інновації, фактично перехід від попередньої школи засвоювання знань до нової школи науково-творчого пошуку. Основною метою і результатом навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) є здобуття особою, що навчається, нових наукових знань і практичних умінь в результаті проведення освітньо-наукових досліджень і розробок, оволодіння і впровадження авторських програм та інновацій, нових конку-

рентоспроможних технологій і проектів, набуття професійно-інноваційних компетентностей, умінь і навичок – необхідної передумови ефективного кадрового забезпечення інноваційного розвитку суспільства. При цьому важливою проблемою модернізації вищої освіти є підвищення якості підготовки фахівців, значною мірою в результаті удосконалення педагогічних технологій та першочергового впровадження інтерактивних методів навчання [7].

Процес формування професійно-інноваційної компетентності майбутнього географа-педагога загальноосвітньої чи вищої школи буде ефективним, якщо за основну мету навчання студента-географа вищої школи визначальним буде процес формування в нього низки професійно-орієнтованих знань і умінь в умовах науково-творчого пошуку, необхідних для формування освітньо-професійних навичок і компетентності. При цьому можна говорити про два підходи до формування компетентності майбутнього географа-педагога – *змістовний*, в результаті розширення обсягу загальних і спеціальних знань та *практично-діяльнісний* – в результаті набуття й удосконалення практично-професійних вмінь, навичок й особистісно-професійних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності викладача як загальноосвітньої, так і вищої школи.

У зв'язку із викладеним формування готовності випускника ЗВО до майбутньої професійної педагогічної діяльності є певною мірою їхнім складним інтегрованим уявленням і розумінням та значною мірою результатом процесу навчання і мотиваційно-ціннісного ставлення до свого професійного майбуття. При цьому важливим є засвоєння майбутніми викладачами закладів загальноосвітньої та вищої школи певної суми знань і умінь, здатність застосовувати їх при вирішенні різного роду професійних завдань і формуванні позитивної мотивації до майбутньої професії, проявленні професійно значимих особистісних якостей та вмінні критично оцінювати результати своєї діяльності. Важливим і абсолютно необхідним при цьому є пізнавальний інтерес студента щодо сутності й особливостей майбутньої педагогічної діяльності, оволодіння знаннями про засоби, форми, методи і технології педагогічної діяльності, здатність застосовувати у професійній діяльності набуті знання та діяти у нестандартних ситуаціях. Важливим також є уміння майбутніх педагогів систематизувати й узагальнювати, порівнювати й аналізувати ефективність власних дій та за необхідності їх модернізувати шляхом особистісного самоаналізу і самооцінки своїх дій. Важливо вміти оцінити результати власної педагогічної діяльності з виявленням й аналізом осо-

бистісно-професійних якостей та корегувати свій психофізіологічний стан і стратегію дій.

Формуванню готовності студентів ЗВО до майбутньої професійної діяльності в умовах нинішнього реформування освітньої галузі держави, безумовно, сприятиме інтерактивізація процесу навчання та покращення їхньої практично-педагогічної підготовленості. Значимість інтерактивізації процесу навчання, першочергово, в посиленні взаємодії і взаємоспілкування тих, хто навчає, і тих, хто навчається, причому визначальним стає особистісно-зорієнтований підхід до процесу і результативності навчання. При цьому посилюється єдність викладання і учіння, інтенсифікується спілкування учасників процесу навчання за різноманітним видів, форм і прийомів поведінки та діяльності учасників педагогічного процесу [1,4,5]. І по-друге, в плані підготовки студентів ЗВО до майбутньої професійної діяльності в загальноосвітній і вищій школі необхідною була і залишається практична підготовка майбутнього педагога. Невід'ємною складовою навчального плану їхньої освітньо-професійної підготовки є система навчальних і виробничих практик, основним завданням яких є закріплення й удосконалення отриманих теоретичних знань і умінь та практичного їх примінення, формування в студентів професійних педагогічних якостей, умінь і навичок, тобто готовності після закінчення ЗВО до майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

При цьому важливо враховувати ще одну особливість студентства вищої школи. Студентський вік вирізняється як сприятливий для формування якостей лідерства в молодіжному середовищі. Загально визнано, що в студентські роки відбувається процес особистісного і професійного становлення молоді людини, прагнення до самовдосконалення та виділитись в студентській групі чи й на фоні студентів курсу. Безумовно, такі устремління до професійного зросту слід підтримати викладачами, й особливо куратором студентської академічної групи [6].

Метою нашого дослідження є аналіз системи і процесу формування готовності студентів-географів Одеського національного університету до майбутньої професійної діяльності у загальноосвітній і вищій школі.

Виходячи із наведених вище загальних положень і міркувань щодо формування готовності студентів-географів ЗВО до майбутньої професійно-педагогічної діяльності, акцентуємо увагу на дві ключові складові системи і процесу формування готовності. Першочергово – це оволодіння низкою професійно-орієнтованих знань і умінь, необхідних для формування освітньо-професійних компетентностей, навичок і умінь. Досягаються в

результаті засвоєння доволі обширного обсягу загально- і професійнонаукових та спеціальних знань дисциплін нормативної і вибіркової частин навчального плану фахової підготовки. І по-друге, це набуття й удосконалення практично-діяльничої підготовки студента-географа до майбутньої професійно-педагогічної діяльності в результаті набуття й удосконалення практично-педагогічних умінь, навичок і особистісно-професійних якостей, необхідних для практично-професійної діяльності викладача-географа загальноосвітньої чи вищої школи. Безпосередня практична підготовка майбутнього педагога-географа досягається в процесі проходження навчальних і виробничих, зокрема педагогічної, практик та виконання при цьому планових професійно-практичних завдань і робіт. Таким чином, визначальним у плані підготовки студентів-географів до успішної майбутньої професійно-педагогічної діяльності є засвоєння ними певної суми фахово-освітніх знань і умінь, форм, методів і технологій практично-педагогічної роботи та здатність примінити набуті знання й уміння для вирішення в майбутньому різного роду професійно-практичних завдань і проблемних ситуацій.

В світлі зазначених вище положень і міркувань проаналізуємо систему навчально-практичної підготовки студентів-географів Одеського національного університету до майбутньої професійно-педагогічної діяльності в загальноосвітній та вищій школі. Стосовно навчального плану підготовки бакалаврів-географів. Термін їхнього навчання за денною формою – 4 роки, за заочною – 5 років. План навчання включає вивчення дисциплін нормативної частини (гуманітарної та соціально-економічної й природничо-наукової і професійної підготовки) та професійно-орієнтованих дисциплін спеціалізації студентів, проходження навчальних і виробничих практик та підсумкової державної атестації із захистом кваліфікаційної роботи і здачею держіспиту зі спеціальності і спеціалізації. Із дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки бакалаври-географи ОНУ традиційно вивчають історію України, українську та іноземні мови (за професійним спрямуванням), філософію, правознавство, соціологію, психологію, економічну теорію, політологію та відвідують заняття з фізичного виховання. Доволі обширний цикл дисциплін базової природничо- і соціально-економічно-географічної та професійної підготовки бакалаврів-географів – вища математика, фізика з основами геофізики, хімія з основами геохімії, інформатика з основами геоінформатики, основи фізичної географії, геологія загальна та історична, метеорологія і кліматологія, загальна гідрологія, гун-

тознавство, біогеографія з основами екології, геоморфологія, ландшафтознавство, геоботаніка з основами ботаніки, топографія з основами геодезії, картографія, педагогіка, методика викладання географії, основи охорони праці та безпеки життєдіяльності, фізична географія материків і океанів, фізична географія України, регіональна економічна і соціальна географія, географія світового господарства, соціальна географія, основи суспільної географії, територіально-виробничі комплекси, використання природних ресурсів і охорона природи, методика застосування комп'ютерної техніки при викладанні шкільного курсу географії, аерокосмічні методи досліджень. Цикл професійно-орієнтованих дисциплін вибіркової частини навчального плану включає дисципліни з природничо- і соціально-економічної характеристики регіону, організації та раціоналізації природокористування, охорони природи і раціонального використання природних ресурсів, територіальної організації промислового і аграрного виробництва та їх раціоналізації тощо.

Одними із важливих складових у підготовці бакалавра-географа і водночас достатньо специфічними є польові навчальні і виробничі практики з дисциплін базової географічної підготовки – топографії, природно- і економіко-географічного картографування території, геології, ґрунтознавства, гідрології, ландшафтознавства, загальногеографічна навчальна та виробнича практика зі спеціалізації. Основні завдання цих практик:

- закріплення й удосконалення набутих теоретичних знань, практичних умінь і навичок, отриманих студентами на лекціях і лабораторно-практичних заняттях, оволодіння методами польових географічних досліджень, відбору зразків геологічних порід, ґрунтів і рослинності, систематизації і узагальнення отриманих матеріалів, написання наукових звітів;
- розширення переліку теоретико-освітніх понять і положень та практичних умінь як передумови для майбутнього дослідження, картографування й оцінки стану природно-екологічного та соціально-економічного середовища;
- розвиток у студентів географічного мислення, уміння виявляти і встановлювати певні закономірності і причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи, природою і господарською діяльністю людини, встановлювати, розуміти і аналізувати сутність й особливості процесів і явищ в природно-господарському середовищі та їхні наслідки;
- підвищення професійно-географічної культури, розширення географічного світогляду майбутнього педагога-географа;

- розвиток зацікавленості й пізнавального інтересу в студентів-географів, вироблення навичок і умінь самостійної роботи з інструментами і приладами, формування інтересу і зацікавленості до самостійного проведення краєзнавчої та організаторсько-дослідницької роботи. Зазначимо, що від рівня сформованості організаторських здібностей і таланту, умінь і навичок прямо залежить вияв творчо-пошукової активності та ініціативності випускника-географа.

Особливо значима в плані методичної підготовки майбутнього педагога-географа педагогічна практика студентів як важлива складова навчально-виховного процесу. Ця практика забезпечує реальне поєднання теоретичної і професійно-практичної підготовки студентів до майбутньої педагогічної діяльності у загальноосвітній чи вищій школі. Важливим при цьому є визначення змісту, мети і завдання практики та системи знань і умінь, які повинен здобути студент-практикант. Слід особливо наголосити на конструктивно-планувальному, комунікативно-навчальному, організаторсько-дослідницькому та виховному аспектах практики, правах і обов'язках самого студента-практиканта.

За орієнтовно такою ж схемою схарактеризуємо систему навчальної підготовки магістрів-географів в Одеському національному університеті. Підготовка магістрів тут проводиться за денною і заочною формами навчання. Термін навчання – 1,5 років (90 кредитів ECTS). План навчання магістрів включає вивчення дисциплін нормативної (гуманітарної, соціально-економічної, природничо-наукової та професійно-практичної підготовки) і вибіркової (професійно-орієнтованих дисциплін) частин, проходження виробничих практик та підсумкової державної атестації (написання і захист магістерської роботи). В переліку дисциплін базово-нормативної і професійно-практичної підготовки магістрів-географів університету – історія та методологія географічних наук, іноземна мова (за професійним спрямуванням), педагогіка і психологія вищої школи, актуальні проблеми людства, політична географія з основами глобалістики, демографічна та етнічна географія світу, методика викладання фахових дисциплін у вищій школі, методологія наукового пошуку, моніторинг природних геосистем, ґрунтово-земельні ресурси України, основи регіоналістики, основи екологічного права України, ГІС-технології в географії і природокористуванні, менеджмент ГІС-проектів, інтелектуальна власність, планування території, біосферна етика, цивільний захист, охорона праці в галузі.

Набуття й удосконалення професійно-практичної підготовленості магістрів-географів

університету та відповідних умінь, навичок й особистісно-професійних якостей досягається в результаті проходження ними двох виробничих практик – педагогічної (асистентської) у ЗВО і переддипломної науково-дослідної. Загальний часовий обсяг цих практик 630 годин із 2700 годин загального обсягу магістерської підготовки в університеті (21 кредит ECTS із 90 кредитів підготовки магістрів за навчальним планом).

Слід зазначити, що в процесі нинішнього реформування вітчизняної системи вищої освіти особливої значимості набуває самостійність і самоактивність студента, тобто орієнтація процесу навчання на саморозвиток особистості майбутнього фахівця. Саморозвиток особистості розглядається [6, 8] як свідомо, цілеспрямована і керована активність студента, що забезпечує йому змістовно-фахове зростання і самовдосконалення, здобуття нових знань, умінь і навичок та розвиток тих чи інших професійно важливих якостей. Саме тому актуальною нині є проблема розвитку у майбутніх фахівців бажання і вміння вчитись самостійно впродовж всього періоду майбутнього професійного зростання і діяльності. Затребуваним зазвичай є і вірогідно залишиться випускник ЗВО, який здатний систематично самостійно поповнювати і вдосконалювати свої знання і уміння, особливо в системі професійно-педагогічної діяльності у загальноосвітній і вищій школі. І трактування мети сучасної вищої освіти передбачає формування в студентів готовності до систематичного оновлення і удосконалення динамічно змінюваних знань і умінь, тобто потреби у саморозвитку і професійному самовдосконаленні.

Таким чином, у навчально-виховному процесі вищої школи актуально-важливою стає самостійна робота студента, на долю якої приходить до 25-30% обсягу навчальних дисциплін бакалаврів-географів, до 30-40 (50)% обсягу дисциплін навчального плану магістрів і до 80-90% обсягу дисциплін навчального плану підготовки докторів філософії із географії зі спеціальності 103 Науки про Землю. При цьому вважається, що самостійна робота (самоосвіта) студента сприяє закріпленню та поглибленню результатів навчання, формуванню й вдосконаленню професійних компетентностей і умінь, а в результаті – формуванню готовності до майбутньої професійно-педагогічної діяльності. Викладачам, які знають інтереси, плани чи уподобання своїх студентів, слід формувати в них відповідні мотиви учіння та розуміння необхідності самостійного навчання і профільно-професійного вдосконалення, допомогти в організації самостійної і науково-дослідної роботи, участі в роботі різного роду семінарів, конференцій з представленням для обговорення своїх матеріалів,

заохочувати подання студентських матеріалів до опублікування.

Стаття далеко не вичерпує проблему формування готовності студентів-географів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності у загальноосвітній і вищій школі. У подальшому вважаємо

за необхідне продовжити аналіз процесу формування професійно-інноваційної педагогічної компетентності географів ЗВО, і географів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зокрема.

Список використаних джерел

1. Адобовська М., Яворська В. Сучасні проблеми і можливості реалізації фахової підготовки майбутнього викладача географії засобами інтерактивної освіти // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 2018. - № 1. - С.10-15.
2. Закон України «Про вищу освіту». – газ. «Голос України» від 6 серпня 2014 р. – С. 9-19.
3. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: монографія / С. Б. Кузікова. – Суми: МакДем, 2012. – 410 с.
4. Мостіпака Т. П. Інтерактивні технології у викладанні природничих дисциплін // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном: збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2014. – С. 143-148.
5. Перець М. Використання інтерактивних технологій навчання у вищому навчальному закладі: теоретичний аспект // Педагогіка і психологія професійної освіти, 2005. – №3. – С.54-59
6. Робота куратора академічної групи з формування професійно-успішної особистості майбутнього фахівця: Методичні рекомендації / Автори - В. Д. Будак, О. В. Дрозд, О. Є. Олексюк. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – 98 с.
7. Шищенко П. Г. Концепція стандарту вищої базової географічної освіти: Монографія / П. Г. Шищенко, Я. Б. Олійник, О. Ю. Дмитрук. – К.: Тандем, 2000. – 588 с.
8. Яблонська Т. Чинники саморозвитку студента в ракурсі реформування системи вищої освіти / Т. Яблонська // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 2018. - №2. – С.333-338.

References

1. Adobovska M., Yavorska V. (2018) Suchasni problemi i mozhlivosti realizaciyi fahovoyi pidgotovki majbutnogo vikladacha geografii zasobami interaktivnoyi osviti [Modern challenges and opportunities for the implementation of professional training of future teachers of geography with means of interactive education]. Naukoviy visnik Mikolayivskogo nacionalnogo universitetu imeni V. O. Suhomlinskogo. Pedagogichni nauki. № 1., 10-15. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrayini «Pro vishu osvitu». – gaz. «Golos Ukrayini» 6.08.2014, 9-19. [in Ukrainian].
3. Kuzikova S. B. (2012) Psihologichni osnovi stanovlennya subyektu samorozvitku v yunackomu vici. Sumi: MakDem, 410. [in Ukrainian].
4. Mostipaka T. P. (2014) Interaktivni tehnologiyi u vikladanni prirodnichih discipline. [Modernizaciya vishoyi osviti v Ukrayini ta za kordonom]. Zhitomir: Vid-vo ZhDU imeni I. Franka, 143-148. [in Ukrainian].
5. Perec M. (2005) Viktoristannya interaktivnih tehnologij navchannya u vishomu navchalnomu zakladi: teoretichnij aspekt [Pedagogika i psihologiya profesijnoyi osviti], №3. 54-59. [in Ukrainian].
6. Budak, V. D., Drozd, O. V., Oleksyuk, O. Ye. (2015) Robota kuratora akademichnoyi grupi z formuvannya profesijno-uspishnoyi osobistosti majbutnogo fahivcya. Mikolayiv: MNU imeni V. O. Suhomlinskogo, 98. [in Ukrainian].
7. Shishenko P. G., Oliynyk, Ya. B., Dmytruk, O. Yu. (2000) Konceptiya standartu vyshoyi bazovoyi geografichnoyi osviti. K.: Tandem, 588. [in Ukrainian].
8. Yablonska T. (2018) Chinniki samorozvitku studenta v rakursi reformuvannya sistemi vishoyi osviti / T. Yablonska // Naukoviy visnik Mikolayivskogo nacionalnogo universitetu imeni V. O. Suhomlinskogo. Pedagogichni nauki, №2. 333-338. [in Ukrainian].

Биланчин Я. М., Адобовская М. В., Попельницкая Н. А. Система формирования готовности студентов-географов Одесского национального университета И. И. Мечникова к будущей профессиональной деятельности в общеобразовательной и высшей школе

В статье освещены основные задачи и проблемы нынешнего реформирования системы высшего образования государства и процесса образовательно-практической подготовки студентов-географов, в частности в Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова. Анализируется система мероприятий по формированию готовности студентов-географов к будущей профессионально-практической деятельности в общеобразовательной и высшей школе. Обращается внимание на особой значимости в современных условиях образовательно-практической самостоятельности и самоактивности студентов и их самостоятельной работы (самообразования) в углублении результатов обучения, в формировании и усовершенствовании профессионально-практических компетентностей и умений.

Ключевые слова: реформирование системы высшего образования Украины, образовательно-практическая подготовка студентов-географов, формирование готовности студентов к будущей профессионально-педагогической деятельности.

Bilanchyn Yaroslav, Adobovska Mariia, Popelnytska Nataliia System of forming readiness of geographer students of the Odessa I. I. Mechnikov national university for future professional activities at secondary and higher schools

The article covers the main tasks and problems of the current reform of the higher education system of the state and the process of educational and practical training of geographer students, namely, at the Odessa I. I. Mechnikov National University. The system of measures to form geographer students' readiness for future professional and practical activities at a secondary high school is analyzed. At the bachelor's level, the system includes the study of the disciplines of the normative part (humanities, socio-economic and natural sciences and vocational training) and vocational-oriented disciplines of specialization of students, the passing of educational and production practices final state certification with protection of qualification work and passing of state examination in specialty and specialization. The master's level includes the study of the disciplines of normative (humanitarian, socio-economic, natural science and vocational training) and selective (vocational-oriented disciplines) parts, the passage of industrial practices and final state certification (writing and defense of master's work). Emphasis is placed on the particular importance of the current educational and practical independence and self-activity of students and their independent work (self-education) in deepening the results of learning and formation, and improvement of professional and practical competences and skills. The article does not exhaust the problem of forming the readiness of geography students for the future professional and pedagogical activity in secondary and higher education. In the future, we consider it necessary to continue the analysis of the process of formation of professional and innovative pedagogical competence of geographers of higher education institutions, and geographers of Odessa I.I. Mechnikov National University in particular.

Key words: reform of the higher education system of Ukraine, educational and practical training of geographer students, forming readiness of students for future professional and pedagogical activities.